

*L'Institut de Literatura i Estudis Filològics  
de la Institució Alfons El Magnànim (1947-1985)  
i la Revista Valenciana de Filologia (primera època)*

[The Institute of Literature and Philological Studies  
of the Alfons el Magnànim Institution (1947-1985)  
and the *Revista Valenciana de Filologia* (first era)]

SANTI CORTÉS CARRERES

Universitat de València  
sccarreres@gmail.com

**RESUM:** En aquest article s'analitzen les trajectòries de l'Institut de Literatura i Estudis Filològics i de la Revista Valenciana de Filologia, creats en plena postguerra franquista al si de la Institució Alfons el Magnànim de la Diputació Provincial de València. La revista fou la primera publicació especialitzada en filologia catalana al País Valencià del segle XX i l'Institut la primera de les entitats oficials que va potenciar les recerques sobre temes de cultura popular i d'història lingüística i literària dels valencians.

**PARAULES CLAU:** Institucions culturals, revistes científiques, filologia, història de la literatura, Arturo Zabala, País Valencià, postguerra

**ABSTRACT:** This article analyzes the trajectories of the Institute of Literature and Philological Studies and the Revista Valenciana de Filologia, created in the midst of the post-Franco war at the heart of the Alfons el Magnànim Institution of the Provincial Council of Valencia. The magazine was the first specialized publication in Catalan philology in the Valencian Country of the 20th century and the Institute was the first of the official entities that promoted research on topics of popular culture and the linguistic and literary history of the Valencians.

**KEYWORDS:** Cultural institutions, scientific journals, philology, history of literature, Arturo Zabala, Valencian Country, post-war

Recepció: 17/12/2023. Acceptació: 10/01/2024. Publicació: 01/06/2024

## 1. L'ILEF: etapes, activitats, publicacions

Sens dubte, un dels esdeveniments culturals més rellevants al País Valencià en la postguerra immediata fou la creació el 1948 de l'Institut de Literatura i Estudis Filològics (ILEF) per tal com esdevingué una mena d'organisme parauniversitari actiu i d'una enorme oportunitat.<sup>1</sup> Creat al si de la Institució Alfons el Magnànim (en endavant IAM o Magnànim): l'ens d'alta cultura i investigació de la Diputació de València,<sup>2</sup> va caracteritzar-se per l'interés mostrat envers la recerca de temes literaris i lingüístics valencians, per una activitat editorial i erudita de gran interès i per la protecció respecte a la producció poètica local. Joan Fuster en una carta de 1950 a Vicenç Riera Llorca considerava que la IAM —o l'ILEF, tant se val— «malgrat ésser oficial [...], fa una labor, admirable per als temps que corren». Afegeix de seguida que de «les nou sessions de lectures poètiques que ha fet enguany, set han estat en la nostra llengua», cosa veritablement insòlita perquè «cal ésser valencià i cal, sobretot, viure a la València de 1950 per a poder apreciar tot el valor d'açò».<sup>3</sup> Certament, es tractava de quelcom extraordinari en el context d'un règim lingüicida i encara es quedava curt perquè no sols als recitals va emprar-se la llengua del país, també als cursos monogràfics i a l'edició de llibres i si les conferències dels primers anys

---

1 En aquest treball he utilitzat com a font principal de consulta la documentació existent a l'Arxiu General i Fotogràfic de la Diputació de València (AGFDV). També els catàlegs de publicacions, les memòries impreses d'activitats i treballs meus anteriors publicats en 1995, 2002 i 2018. Ni cal dir que he procurat no repetir, sinó aportar dades i coneixences noves. Haig d'aclarir, però, que les etapes de l'ILEF en què fixe el meu interès són les dues primeres (1949-1980 i 1980-1984), mentre estigué adscrit al Magnànim sota la direcció d'Arturo Zabala. La raó de l'exclusió de la tercera part (1984-1995), quan s'incorpora a la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació (IVEI) és perquè ja se n'ha ocupat el professor Hauf (1995: 185-202); i de la posterior a la dissolució de la IVI perquè no dispose de la documentació adient per a una anàlisi completa.

2 La creació de la IAM va servir perquè l'activitat intel·lectual valenciana, poc valorada fins llavors, adquirís una importància capital, tanta que hom insistia sovint en «el aprecio y consideración que va mereciendo de los Altos Organismos y elementos rectores de la cultura patria» (*Institución Alfonso el Magnánimo. Memoria. Curso 1951-1952*: s. p.). Veg. Cortés Carreres (1995: 255-260; 2002: 144-148 i 2018: 19-86) i Gabarda Cebellán (1997).

3 Fuster (Sueca 29-V-1950) dins l'epistolari curat per Ferrer-Pujadas (1993: 23).

foren pronunciades en castellà versaren sistemàticament sobre temes referits a la nostra història lingüística i literària diferenciada.

En qualsevol cas, l'aclariment fusterià cal tenir-lo en compte per tal de mesurar amb coneixement de causa la importància dels fets. I és que en la dècada més repressiva de la dictadura i en un ambient d'imposicions totalitàries gairebé insortejables es produeix, dèiem, la creació d'una entitat que admet la utilització del català i no menysté la cultura autòctona. Clar que es tracta d'una situació excepcional dirigida a un públic minoritari sota el control d'intel·lectuals conservadors, els quals, afortunadament, s'implicaren més en assumptes de cultura que no en adhesions inquebrantables. El cas és que saberen moure els fils, influïts, anota Fuster (*ibíd.*), «per bons companys catalanistes», és a dir, el jesuïta Joan Baptista Bertran, el poeta i editor Xavier Casp i el filòleg Sanchis Guarner. No hem d'obviar tampoc que el Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC) —l'organisme franquista, substituït de la republicana Junta para la Ampliación de Estudios (JAE)— havia llançat la consigna d'atendre les incidències de «lo local», de manera que l'ús esporàdic del català i l'activació dels estudis regionals comptaven així amb el plàcet de les autoritats sempre dins el marc de la «indisoluble unidad de la cultura española».<sup>4</sup>

Altres factors que explicarien dita permissivitat foren, ho apuntàvem adés, l'actitud dels dirigents. Un d'ells Arturo Zabala: un intel·lectual obert amb amistats en els cercles represaliats pel franquisme i plenament abstret en temes d'erudició i iniciatives culturals no era dels qui hi havia de posar obstacles. Segons Antoni Ferrando (2001: 10), Zabala va convertir la IAM «en una finestra de llibertat intel·lectual en ple franquisme» i fou dels qui va contribuir des d'aquesta plataforma a «preservar la memòria col·lectiva dels valen-

---

4 Veg. Cortés Carreres (1995: 255-257 i 2018: 21-25). Molta de la fraseologia corporativa manifestava la servitud a les exigències de la dictadura. A tall d'exemple, s'exposava que la IAM volia possibilitar el «renacer cultural de la nació» i coadjuvar amb tota la intensitat «de los medios a su alcance, al fomento e impulso de la ciencia de la investigación española. En definitiva: HISTORIA, CULTURA, PATRIA». La «Historia» i la «Cultura» es relacionaven, en aquesta declaració, amb la història i la cultura dels valencians: raó i fonament de la Institució, no debades fou bastida per esperar qualsevol tipus d'estudi o investigació que «tuviese raíz o simplemente semilla en Valencia», per dir-ho amb la mateixa retòrica dels documents. Altrament, la referència a la «Patria» anava lligada a l'estat o a la nació franquista.

cians».<sup>5</sup> En efecte, promogué l'ILEF i la *Revista Valenciana de Filologia* (RVF) —abans havia participat en el projecte literari *Mediterráneo* (1942-1948), del catedràtic Francisco Sánchez-Castañer, un dels precedents de l'ILEF—, posà en funcionament el grup poètic «Murta», col·laborà estretament amb Sanchis Guarner, cursà invitacions a Fuster perquè escrigués sobre els clàssics i fou qui, en moments de reestructuració del Magnànim, posava sistemàticament damunt la taula els principis constitutius, això és, que les polítiques, recerques i edicions de la IAM havien de projectar-se indefectiblement sobre temes valencians, altrament fora desvirtuar l'esperit de la fundació.<sup>6</sup>

Caldria considerar també en relació amb la transigència aplicada al Magnànim foren: 1) la integració dins el CSIC en la mesura que les entitats associades gaudien d'un marge d'acció més ample,<sup>7</sup> 2) la intercessió probablement de Manuel González Martí, llavors vicepresident de la Diputació, membre numerari del Magnànim i president de Lo Rat Penat. Aquest, ben avingut

---

5 Ell mateix s'autodefiní com «un home de la cultura, no de la política» i és que pertangué, segons la periodista Bel Carrasco (1997: 1), a una estirp d'humanistes que saberen resistir el «temporal del franquisme» i aixecar un bastiment de vital importància per al desenvolupament cultural i científic del País Valencià.

6 És ben interessant en aquest sentit la protesta que Zabala va adreçar al Patronat o Consell Ple de la IAM manifestant-se implacable contra el diputat provincial Diego Sevilla Andrés partidari de la dissolució del Magnànim per tal de convertir-lo en una sucursal del CSIC. Zabala va defensar a ultrança el perfil valencianista amb què va fonamentar-se la Institució, la raó primordial de la qual «era atraer la atención de los investigadores, cualquiera que fuese su origen o procedencia, cualquiera que fuese su especialidad o dedicación, sobre los temas y problemas de Valencia». En conseqüència, en tant que coordinador del Magnànim, va negar-se a rescindir els acords fundacionals, va oposar-se al centralisme cultural i científic que volien instaurar i va denunciar l'abandó en què caurien els estudis d'àmbit regional ja que «la Institución se distanciaría no sólo de la misión que tenía encomendada, sino también del organismo que la creó para tal fin al convertirse, en realidad, en un cuerpo extraño, proyectado hacia temas ajenos a Valencia y regido desde fuera, con fondos provinciales» (*Acta del Patronato o Consejo Pleno. Sesión 24-III-1961*). Llegiu el document en Cortés Carreres (2018: 35-36).

7 També ací cal retraure el testimoni de Fuster. En carta al mateix destinatari (Sueca 27-VIII-1950, Ferrer-Pujadas *ibíd.*, 30) en comentar-li les actuacions dels nuclis valencianistes de postguerra en confirmava l'existència de tres: un lligat a Lo Rat Penat, un segon a l'editorial Torre i un tercer que treballa «des de la Secció de Literatura i Filologia de la Institución Alfonso el Magnánimo de la Diputació». Aquesta secció, explica, és dirigida «per gent no valencianista però que ha dedicat un cert interès a les coses vernacles» com es comprova en el fet que hagem emparat lectures de versos de poetes valencians i mallorquins en la llengua pròpia.

amb els capitosts franquistes, ja havia demostrat el seu valencianisme abans de la guerra; i ara, en els anys cinquanta, confià a Carles Salvador i als vells valencianistes republicans la reactivació de la Secció de Filologia de Lo Rat Penat i la represa dels cursos de llengua en la vella societat; 3) i el fet que ja s'havien produït concessions. Les editorials Torre i Lletres Valencianes, per exemple, publicaven llibres i revistes en vernacle; una mica més tard, s'autoritzaren llibres per a l'aprenentatge de la nostra llengua com les gramàtiques de Sanchis Guarner i Carles Salvador i tingué lloc l'exposició del *Diccionari Català, Valencià, Balear*. Ara bé, es tracta d'iniciatives privades, d'actes puntuals, que podien ser abolits a l'instant. El ben cert és que en circumstàncies concretes i segons amb qui o amb quines entitats es comportaven més o menys indulgentment sense oblidar que aqueixes iniciatives influïen tot just en sectors amples de la societat.

Siga com vulga, l'important és que va fundar-se la IAM i dins dels instituts constituents no podia faltar-ne un: l'ILEF, enllestit a fi de promoure la creació i els estudis literaris i filològics valencians tant dels referits a l'àmbit català com castellà. La importància d'ambdues tradicions: la dels clàssics autòctons en el nostre cas, la producció creixent dels contemporanis i la conveniència d'establir les bases d'una filologia valenciana rigorosa, d'una part; així com el coneixement de les aportacions dels escriptors i dramaturgs valencians a la història literària i teatral espanyola de l'altra,<sup>8</sup> exigien la creació d'una entitat oficial que investigués i difongués tals manifestacions. El País Valencià tindria d'aquesta manera un òrgan superior d'investigació, homologable amb altres de la mateixa faisó, en què cap de les dues llengües i literatures —catalana i espanyola— no romandrien excloses. El dinamitzador de tot plegat, fou el Dr. Zabala (Delegat Tècnic de la Institució, responsable de publicacions i bibliotecari de la corporació provincial alhora que professor de Literatura espanyola a la Universitat de València), el qual va formar un equip d'investigadors dividits en tres categories: «col·laboradors» (Joan B. Bertran, Francesc Carreres de Cala-

---

8 L'existència d'una important activitat en el camp de la dinàmica teatral dels segles XVI al XIX i la producció dels escriptors reunits entorn l'Academia de los Nocturnos (1591-1594) va ser dues de les temàtiques que cridaren l'atenció de Zabala i de l'equip de becaris i col·laboradors dirigits per ell.

tayud, Germà Colón, Rafael Ferreres, Luís Grandía, Carola Reig Salvà, Manuel Sanchis Guarner, Antonio Tormo, Ernesto Veres d'Ocón), «becaris» (Gregorio Jiménez Salcedo, Pilar Payá, Isabel Pérez Miró, Adolfo Villalba del Campo) i «corresponents» (Lluís Guarner, Vicente Llatas). La funció dels becaris consistia a realitzar les tasques prèvies com la transcripció de manuscrits i la verificació dels casos de vacil·lació o de lectura confusa per facilitar als col·laboradors l'estudi i edició dels textos o la redacció d'altres treballs; als corresponents se'ls assignaven tasques en funció de les seues disposicions i especialitats com l'encomanda al professor Lluís Guarner, pensionat a Nàpols per la Junta de Relacions Culturals del Ministeri d'Afers Estrangers, perquè redactés una monografia sobre *Els poetes valencians de la cort d'Alfons el Magnànim*. O a Sanchis Guarner a qui li encarregaren entrevistar-se als EUA amb els filòlegs catalans i de l'escola pidaliana exiliats a fi d'obtenir col·laboració per a la RVF.<sup>9</sup> Se'ls confiava també la comesa de representar l'ILEF en les diverses trobades científiques.

L'aparició de l'ILEF fou saludada elogiosament per Ramón Menéndez Pidal (1949: 16) perquè havia de contribuir a la floració «de la valiosa erudició valenciana». Segons el filòleg espanyol, els estudiosos locals tenien a l'abast un brou de cultiu immillorable en la mesura que el País Valencià ha ocupat una posició històrica preeminent al llarg dels mil·lennis. En temps remots, exposa, ja destacaren els pobles «del Turia y del Segura», després València ocupà un lloc destacat en les èpoques romana i àrab; més avant, en el segle d'esplendor de la literatura catalana, constituí el nucli més important de representació i producció, i durant els segles XVI al XVIII fou una de les quatre ciutats impulsores «de la vida espiritual espanyola en los siglos áureos». Per tot plegat conclou, té un lloc de primeríssima categoria en el desvetllament de molts problemes lingüístics i culturals del mapa peninsular (ibíd., 9-10).

L'ILEF va estructurar-se en tres subseccions: Literatura, Filologia Valenciana i Teoria i pràctica teatral. Aquesta darrera, orientada a la preparació

---

9 Sanchis Guarner va traslladar-s'hi per entrevistar-se amb Navarro Tomás perquè aquest aprovés el retorn dels materials de l'*Atlas Lingüístic de la Península Ibérica* (ALPI) expatriats amb ell a Nova York (Cortés Carreres: 2002: 138-145, 2006: 160-162, 2009: 172 i s.).

de tècnics i actors, va dedicar-se però a l'estudi i catalogació d'obres dramàtiques.<sup>10</sup> La de Literatura abastava no sols l'estudi de la producció en català sinó en castellà (per tal com també aquesta era «fruto de ingenios o autores de la región»)<sup>11</sup> i la produïda per autors forans sobre temes valencians. Dins aquesta subsecció s'havia previst un autèntic programa universitari de suplència amb la realització de conferències, lectures extraordinàries, pràctiques docents i d'incentivació a la recerca dirigides per un professorat atent a les capacitats dels alumnes, especialment d'aquells que demostraven actituds per a la investigació, la crítica o qualsevol altre aspecte professional relacionat amb la literatura.

La subsecció de Filologia, creada probablement a prec de Sanchis Guarner, tenia com a deure principal la formació de dialectòlegs, els quals havien de treballar en tasques específiques com la delimitació de les fronteres lingüístiques del valencià, les característiques dels parlars i la confecció d'un catàleg etimològic de vocables autòctons. Ací es contemplava la programació de cursos teòrics i pràctics sobre llatí vulgar, fonètica general, gramàtica històrica i història de la llengua. Una de les primeres activitats fou l'organització d'un curs d'*Història lingüística del País Valencià*. Aquest, impartit per Sanchis Guarner del 14 al 17 de desembre de 1948, es distribuï en quatre conferències sobre les

---

10 S'havia concebut com una escola de formació actoral, sense oblidar la de professionals en direcció i d'experts en escenografia, luminotècnia, etc., els quals haurien d'assistir als cursos de preparació pertinents. Tanmateix, no va poder engegar-se per falta de mitjans.

11 Alguns dels textos en què fixaren l'atenció foren: 1) l'edició crítica de les *Actas de la Academia Literaria de los Nocturnos* (precedit d'un assaig introductori sobre el funcionament de dita Academia i la producció generalment inèdita de cadascun dels components); 2) la transcripció i anotació crítica d'un manuscrit suposadament autògraf de Gaspar Aguilar publicat posteriorment amb el títol *Rimas humanas y divines*, per Francesc Carreres de Calatayud; 3) la redacció de monografies sobre les escenificacions operístiques del segle XVIII i *Valencia en la vida y en la interpretación literaria de Lope de Vega*, totes dues a càrrec de Zabala, o d'articles «Titiriteros i volatines en Valencia (1585-1785)», de l'hispanòfil anglés John E. Varey; 4) i la confecció de diversos estudis i catàlegs d'autors i textos dramàtics: un primer sobre les obres teatrals representades a València entre 1705 i 1708, per Adolfo Villalba; un altre de les representades a la Botiga de la Balda durant la segona meitat del segle XVIII (1761-79), per Zabala; un tercer sobre les representades a la València romàntica, per Antonio Tormo; i el darrer basat en el període comprés entre 1779 i 1789 en què foren prohibides les comèdies a la capital valenciana. Els dits catàlegs tenien com a finalitat completar els treballs d'Henri Mérimée sobre dramaturgia valenciana i d'Eduard Julià Martínez sobre l'activitat teatral valenciana del segle XVII i primera meitat del XVIII.

temàtiques que requerien una aproximació més urgent: la romanitat i catalanitat de la nostra llengua, les aportacions d'ibers, visigots i musulmans i la parla dels mossàrabs valencians. Més endavant, va fundar-se la «Biblioteca de Filologia», el primer llibre de la qual fou precisament la *Introducción a la Historia Lingüística de Valencia* (1949) del nostre filòleg amb pròleg del seu mestre: Menéndez Pidal.<sup>12</sup> Aquest llibre, ensems amb la *Gramàtica Valenciana* publicada un any després seran considerats obres cabdals. Per a Francesc de B. Moll (1950) la *Gramàtica* representa «l'entrada de la ciència lingüística dins el domini valencià on abans senyorejaven l'empirisme i la rutina». I per a Menéndez Pidal (ibíd., 10) i Martí de Riquer la *Introducció* constitueix una guia excel·lent per als estudis filològics valencians. El cas és que l'ILEF, o Arturo Zabala tant se val, van tenir l'honor de publicar el segon dels llibres cardinals de Sanchis Guarner, el qual, ensems amb *La llengua dels valencians* (1933) i la *Gramàtica Valenciana* (1950) conformen una triada de vital importància per a la correcta orientació d'aquella filologia incipient.

La «Biblioteca de Filologia», suara al·ludida, no fou l'única de les col·leccions creades per l'Institut. Aquest mateix any, 1949, aparegué «Murta» i un sexenni després «Varia». En el transcurs dels vint anys de vida de la «Biblioteca» foren publicats, a part de la *Introducción...*, els vuit volums següents: *Rimas humanas y divinas*, del poeta i dramaturg Gaspar Aguilar, editat i prologat per Francesc Carreres de Calatayud (1951); *Estudio lingüístico del catalán y valenciano*, de l'hispanista anglès William James Entwistle, traduït i prologat per Rafael Ferreres (1954); els dos toms de *El habla de Villar del Arzobispo y su comarca* del cronista vilarenc Vicente Llatas amb pròleg de Josep Giner (1959); *Els parlars romànics de València i Mallorca anteriors a la Reconquesta* (1961) i *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII* (1963), de Sanchis Guarner i *Los nombres trecentistas de botànica valenciana en Francesc Eiximenis*, de Lluís Alpera (1968). De més a més, hi havia en preparació un estudi biobibliogràfic sobre Eduard Escalante, la publicació

---

12 Sobre les relacions de Sanchis Guarner amb Menéndez Pidal, veg. Cortés Carreres (1995: 262, n. 30; 2002: 78-81, 200 i 2009: lletres 67, 68, 72, 86, 121, 130, 155, 157, 159, 185, 189 i 237).



dels *Sermons de sant Vicent Ferrer* amb motiu del cinqué centenari de la canonització el 1955, l'elaboració de sengles monografies sobre l'elaboració manual del cànem a la Vall d'Uixó i sobre el parlar d'Anna (Canal de Navarrés); havien anunciat la confecció d'un *Corpus toponomàstic del Regne de València* i s'havia acordat la impressió del llibre de l'etnògraf alemany Max Thede, traduït al castellà per Sanchis Guarner, amb el títol de *El habla y las formas de vida en la zona arrocerca de Valencia. La Albufera*. Es veu doncs que dissenyaren una línia editorial no gens irrellevant, que editaren treballs relacionats amb disciplines filològiques diverses (història de la llengua, lèxic dialectal, lexicografia històrica, cultura popular material, edició de textos) amb els quals cabia la probabilitat que estimulessen recerques i vocacions i testifiquessen el volum immens de treball que restava per fer.

Al seu torn, la col·lecció «Varia» s'enceta el 1956 amb un treball de Sanchis Guarner sobre *El Cant de la Sibil·la* i es tanca el 1976, amb l'estudi de Lluís Guarner *Poesia y verdad de Vicente W. Querol* (Premi València de Biografia el 1975). Entremig s'encabiren tres monografies més: *La ópera en la vida teatral valenciana del siglo XVIII* (1960), de Zabala, *Las series valencianas del Romancero Nuevo y los Cancionerillos de Múnich* (1963), d'Antonio Rodrigues Moñino i la biografia sobre *Vicente Salvá, un valenciano de prestigio internacional* (1972, Premi València de Literatura el 1971), de Carola Reig Salvá, emparentada amb el cèlebre editor i llibreter.

Finalment, «Murta» fou la sèrie reservada a la creació. Els objectius de l'ILEF no havien de limitar-se a l'estudi diacrònic de la llengua ni a la literatura de temps passats, calia parar esment en les realitats literàries del moment actual, ja fos amb estudis adients o ja difonent els textos d'elaboració poètica si assolien el nivell de qualitat artística exigible. I és així que va idear-se «Murta»: la sèrie de literatura contemporània en català i castellà. Una de les deficiències més notòries de l'ILEF havia estat la marginació de la poesia de forma que el pare Bertran fou comissionat perquè constituís un nucli d'escriptors que estudiés l'opció d'una revista i l'organització d'actes poètics. Amb aquest propòsit s'entrevistà amb Xavier Casp i aviat convocaren no poques lectures i reunions. Tanmateix, la revista —projectada amb el títol de *Murta*— no va quallar per

què el president de la Diputació va decantar-se per un paper d'investigació, al qual podrien annexar un quadern dedicat a la creació. Aleshores el rètol de «Murta» serví per designar el grup de poetes units a la persona del jesuïta dins la secció de Literatura de l'ILEF i per anomenar la col·lecció destinada a la publicació de les creacions poètiques i narratives recents. Entre 1949 i 1957 n'aparegueren un total de catorze, de les quals sis en la nostra llengua, cinc de poesia (Xavier Casp: *On vaig senyor? Sensacions de la Passió* (1949), Josep M. López Picó: *Tríptic de la fidelitat* (1950), Francesc Almela Vives: *La columna i les roses* (1950, guardonat aquest any amb el Premi de Literatura instituit per la Diputació), Carles Salvador: *El fang i l'esperit* (1952), Joan Fuster: *Escrit per al silenci* (1954)) i el recull de contes *Les llunyanies suggestives* (1952) d'Ernest Martínez Ferrando.<sup>13</sup> Però, dins «Murta», de naturalesa bilingüe, s'editaren fins i tot poemaris en castellà d'autors com J. B. Bertran, Joaquim d'Entrambasaguas, Matilde Llòria, Maria Beneyto, José Ombuena i Vicente Ramos. Va anunciar-s'hi també la publicació d'antologies dels poetes francesos Max Jacob i Paul Claudel i de l'espanyol Dámaso Alonso. I s'havien rebut originals (no editats al capdavant) de poetes espanyols (Vicente Aleixandre, Rafael Laffón Zambrano, Pablo Bilbao Aristegui, José M. de Azaola, Josefina Maynadé Mateos, Eulalia Galvarriato García, Joaquín de Castro, Josefina de la Maza), mallorquins (Miquel Dolç), catalans (Miquel Melendres) i valencians (Josep Sanç Moia, Bernat Artola). Inexplicablement, «Murta» va desaparèixer el 1957, amb pocs anys de vida i quan més i millors resultats podria haver produït.

Altres activats dutes a terme foren la celebració de sessions literàries, conferències i la participació en congressos. Les primeres van proliferar els primers anys. Dins el curs 1949-50, per exemple, es féu la lectura dels poemaris *Ales o mans* de Fuster, *Ala encesa* de Jaume Bru Vidal, *Ressons* de Miquel Forteza, *Flama* i *Elegies de Guerra* de Miquel Dolç, *El Comte Mal* de Guillem Colom i *Tríptic de la fidelitat* de Josep M. López Picó. Ja s'hi veu que n'hi ha d'autors catalans, balears i valencians, els quals d'altra banda van col·laborar allà on les

---

13 L'autor de *Les llunyanies* deplorava l'edició que se n'havia fet. En carta a Fuster (Barcelona, 25-III-1952, Alonso1999: 60) se'n queixava perquè abundaven les errades ortogràfiques.

restriccions no s'exercien o s'aplicaven mínimament com a l'*Almanaque de la Provincias*, dirigit per Teodor Llorente Falco: fill del patrici valencià. Aquestes sessions complementaven les realitzades a l'editorial Torre i a Lo Rat Penat, amb la particularitat tanmateix que van desaparèixer aviat a causa potser de la «guerra» generacional desfermada entre els grups de poetes valencianistes, cosa que va aconsellar Zabala a no decantar-se i col·lapsar-ne les convocatòries.

També el nombre de conferències fou remarcable els primers anys. Se'n pronunciaren al voltant d'una vintena amb intervencions del millor i més granat de l'erudició catalana i espanyola.<sup>14</sup> Entre les principals cal esmentar: «Raíces valencianes en la poesía catalana contemporánea», d'Octavi Saltor; «Concepto de poesía hermética en Ramón Lull», «*Ausias March* en la poesía española» i «Caballería andante de verdad y de novela en la Valencia del Magnánimo», de Martí de Riquer; «Costa y Llobera: el poeta clásico y Valencia», de Miquel Batllori; «El mar en la poesía catalana y valenciana contemporánea (desde la Renaixença hasta nuestros días)», de Carola Reig; «La sociedad valenciana de principios del siglo XV a través de los sermones de San Vicente Ferrer», d'Ernest Martínez Ferrando; «*Paul Valery y López Picó*», de Joan B. Bertran; «Toponimia mediterránea y toponimia valenciana primitiva», de Menéndez Pidal; «El valenciano» i «La lengua literaria y la difusión del vocabulario», de Germà Colón; «Topónimos monetarios en el dominio catalán», de Felip Matteu Llopis; «Dante, Petrarca, Ausias March», de Miquel Dolç; «Metafísica y experiència en la obra de Ausias March», de Pere Bohigas, «*Ausiàs March i el sucre de Gandia*», d'*Almela Vives*; i d'altres del romanista suís Arnald Steiger: «Problemas de lingüística mediterránea e hispano-árabe», o bé de Joan Fuster i Sanchis Guarner, que s'esplanaren sobre llinatges valencians, parlars romànics

---

14 Entre les que versaren sobre autors valencians o relacionats amb València amb obra en castellà cite les d'Ernesto Veres d'Ocón: «Algunos aspectos del estilo y de la ideología de Guillén de Castro»; de Carreres de Calatayud: «Ante un nuevo Gaspar Aguilar»; de Zabala: «Valencia en la vida y la obra de Lope de Vega» i «La ópera en la vida teatral valenciana del siglo XVIII (Primeros resultados de una investigación)»; de Manuel Alvar: «Un poeta levantino [tortosí] olvidado: D. Francisco de la Torre Sevilla»; de Rafel Ferreres: «Juan Fernández de Heredia, poeta bilingüe de la corte de D<sup>a</sup> Germana de Foix»; d'Àngel Lacalle: «Cristóbal de Virués y su *Monserrate*»; de Gregorio Jiménez: «De picaresca valenciana: Revalorización del *Guzmán de Alfarache* apócrifo».

prejaumins, lèxic mariner, cartografia lingüística, el poeta de Beniarjó, sant Vicent Ferrer, etc.

Darrerament, per fer conèixer la tasca dels filòlegs vinculats a l'ILEF s'impulsà la participació en congressos internacionals com ara el *VIIé*, *VIIIé*, *IXé*, *Xé* i *XIé de Lingüística i Filologia Romàniques* (Barcelona 1953, Florència 1956, Estrasburg 1962, Madrid 1965 i 1968). Sanchis Guarner, per exemple, assistí al *VIIé* com a investigador adscrit a l'ILEF amb les ponències «Els parlars romànics anteriors a la reconquesta de València i Mallorca» i «Cartografia lingüística catalana» i al *Vé de Ciències Onomàstiques* (Salamanca 1955) amb el treball «Las minorias religiosas en la toponímia de Cataluña, Valencia y Mallorca». Exactament el mateix s'esdevingué amb Felip Mateu Llopis i Germà Colón, autors de les comunicacions «Topónimos monetales en el dominio catalán» i «El valenciano», respectivament, llegides al congrés de 1953, i fetes conèixer abans a València en un dels cicles de conferències programats per l'Institut.

En aquesta primera època, l'ILEF va dur a terme una important tasca d'estudi i difusió mitjançant les realitzacions apuntades. I a part de les susdites, s'aprovà l'organització d'un curs de Literatura Europea a l'Edat Mitjana en què s'estudiaria àmpliament la literatura catalana i especialment la valenciana; s'encarregà als poetes Almela Vives, Casp i al filòleg Sanchis Guarner la confecció d'una antologia de la darrera poesia valenciana, mentre que la professora Carola Reig preparava una selecció de poemes valencians i catalans sobre temes marítims; i s'engegà la *Revista Valenciana de Filologia*, la més important i sostinguda de les iniciatives. En aquesta etapa els anys més productius foren sens dubte els primers. És quan l'ILEF es troba en ebullició: convoca actes literaris, edita poemaris, programa cicles de conferències, planifica cursos, s'enriqueix amb la col·laboració d'erudits de renom, rep la visita d'estudiosos estrangers. Tanmateix als posteriors, potser per déficit de mitjans, es produí la disminució de tot plegat: a penes convoca xerrades, dissol el grup poètic «Murta», abandona els projectes docents, s'altera la periodicitat de la RVF i es planteja la possibilitat de crear a València una delegació de l'Institut «Miguel de Cervantes» del CSIC amb què coordinar-se a fi de resoldre els problemes econòmics i editorials més apressants. Dita delegació marcaria les directrius científiques dels treballs nous, concertaria conferències, pagaria els autors i es faria càrrec de les

trameses de paper per a l'edició, mentre que l'ILEF contribuiria amb personal especialitzat i amb l'estampació i enquadernació de les publicacions. Desconeixem si les autoritats centrals van accedir a la petició de Zabala, en tot cas no se'n veren gaires resultats i en la mesura dels mitjans de què disposava l'Institut va poder aguantar la continuïtat de la revista i ratificar la voluntat de fer avançar i consolidar el projecte cultural valencianista que definia la seua labor. En termes generals, el balanç d'aquesta primera època dóna un saldo positiu. S'havien creat tres col·leccions amb algunes desenes de llibres publicats; havien aparegut 24 números de la RVF, agrupats en set toms amb un total proper a les 2.500 pàgines; s'havia participat en congressos i reunions científiques internacionals; s'havia patrocinat la poesia en valencià; s'havien empès les recerques de col·laboradors, becaris i corresponents. Fet i fet, va ser un dels Instituts que més va ajustar-se al compromís original de la IAM de posar en un primer pla les temàtiques valencianes o d'interès per als valencians. I malgrat les interdiccions contra la nostra llengua, no sols va publicar poemaris en català i en permeté un ús sovintejat a la RVF, sinó que alguns dels col·laboradors figuren a les llistes d'alumnes dels cursos de Lingüística valenciana impartits per Sanchis Guarner a la Facultat de Filosofia i Lletres a partir de la segona meitat dels cinquanta. Per a l'investigador Antoni López Quiles constituí una «autèntica illa de fecunditat per a l'època» (1988: 114).

La segona etapa de l'ILEF (lligada estretament, com abans, a l'evolució de la IAM) s'inicia el 1979 rere les primeres eleccions democràtiques municipals amb l'elecció del socialista Manuel Girona com a president de la Diputació. Aquesta fou una etapa curta, closa el 1984, en què la Generalitat i la Diputació, dirigides per càrrecs socialistes, decidiren la creació d'un òrgan conjunt: la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació (IVEI), que absorbirà la IAM i doncs els instituts integrants fins que el 1998 els nous governants del Partit Popular prescriuen la dissolució de la IVEI, recuperen el nom del Magnànim i el retornen a la corporació provincial. Per a l'ILEF fou una etapa molt breu en què s'introdueixen no obstant modificacions essencials.<sup>15</sup> Continua estructurat

---

15 Cal assenyalar però, que continuarà dins la IVEI amb la denominació d'Institut de Literatura i Filologia i la direcció de Joan Fuster primer (1985-1992) i d'Albert G. Hauf posteriorment (1994).

en dues grans seccions dedicades a la Lingüística (abans Filologia valenciana) i la Literatura, tot i que amb més activitat ara d'aquesta última i més projectes de recerca en castellà. Continua Zabala al capdavant, fins a 1984 almenys; s'hi reforcen els lligams amb l'Estudi General arran la incorporació de becaris i col·laboradors procedents dels departaments de Filologia catalana (Emili Casanova, Joan Fuster, Jaume Pérez Montaner), Literatura espanyola (Josep Lluís Canet, Nel Diago, Teresa Ferrer Valls, Carme Garcia Santosjuanes, Joan Oleza, Ricard Rodrigo i Josep Lluís Sirera), Filologia italiana (Ana Giordano), Magisteri (Julio Alonso Asenjo, Rafael Beltran Llavador) i d'altres com Ricard Blasco i Ricardo Bellveser. Endemés, una de les novetats és que els instituts ja no disposen de la capacitat de generar llurs pròpies col·leccions, si bé els projectes enllestits apareixeran dins les de nova creació, dependents a partir d'ara d'un Departament de Publicacions, coordinat per Màrius Garcia Bonafé. En aquesta IAM renovada, dirigida pel sociòleg Josep Picó, es compta amb la col·laboració d'intel·lectuals destacats. Fuster, per exemple, exercirà un paper determinant (més o menys equivalent al practicat abans per Sanchis Guarner) en qualitat d'assessor de publicacions i director de la «Biblioteca d'Autors Valencians».

Entre les activitats planejades en el camp dels estudis de lingüística i literatura catalanes es mamprèn un estudi sobre la *Gènesi del Misteri d'Elx*, programat per Sanchis Guarner i encarregat a Pérez Montaner amb l'objectiu de fixar el text original bo i depurant-lo de possibles variants i correccions.<sup>16</sup> Alhora, Sanchis Guarner porta entre mans una recerca sobre l'àrea lingüística del valencià i els dialectes fronterers, Fuster la redacció d'una *Història literària del País Valencià*, Emili Casanova un estudi lingüístic sobre la «valenciana prosa» i Avel·lí Flors la transcripció del *Memorial de la fe catòlica* de Francesc de Pertusa. També, davant el traspàs de Sanchis Guarner, Zabala i Pérez Montaner es reuniren amb el director de la IAM per recomptar i acabar els estudis pendents del filòleg.

Altrament, en el camp dels estudis literaris espanyols s'inicien línies de recerca en el camp del teatre valencià del segle XVI i primers anys del XVII sota

---

16 La mort de Sanchis Guarner a finals del 1981 n'interrompé la continuïtat.

la direcció de Joan Oleza i la triple intenció d'analitzar el desenvolupament de la dramàtica renaixentista, els corrents que convergiren en els inicis de l'anomenada «comèdia barroca» espanyola i els orígens del teatre valencià en llengua castellana. L'interés per aquesta temàtica s'explica perquè el teatre produït en castellà a València ocupava aleshores un lloc clau en la història d'aquest gènere en el context literari espanyol, raó per la qual procediren a l'examen de totes les obres i representacions del període. L'equip de treball d'Oleza va caracteritzar-se per la seua productivitat. El 1981 ja havia lliurat nou articles, tres del director i sis dels integrants (Canet, Diago, Ferrer, Moncholí, Santosjuanes i Sirera), alguns d'ells destinats a la revista *Cuadernos de Filología* de la Universitat de València. I per a l'any següent havien anunciat l'edició d'un volum miscel·lani amb aportacions de Julio Alonso, Canet, Diago, Ferrer, Garcia Santosjuanes, Giordano, Oleza, Rodrigo i Sirera. Al seu torn, Zabala reprèn les investigacions sobre espectacles dramàtics durant el primer terç del segle XIX amb el buidatge de dades del *Diario de Valencia* i la consulta de la documentació recopilada a l'antic Hospital Real i General i a l'Arxiu Municipal. Amb aquest treball donava continuïtat a dues monografies anteriors: *Representaciones teatrales en Valencia en el siglo XVIII (1761-1779)* i *El teatro en la Valencia de finales del siglo XVIII*, amb les quals perseguia completar la tasca de dos dels seus precursors: l'hispanista francès Henri Mérimée i l'erudit valencià Eduardo Juliá Martínez. Zabala no abandonà tampoc la supervisió dels tres volums manuscrits dels «Nocturnos», conservats a la Biblioteca Nacional de Madrid, una obra majorment inèdita, que recull aportacions dels escriptors i poetes valencians de finals del segle XVI, tan importants per a la coneixença de la literatura del Segle d'Or espanyol.

D'altra part, es produeix, com sabem, la creació de noves col·leccions amb la particularitat que ja no depenen de l'ILEF, sinó del gabinet de publicacions de la IAM. Això no obstant, hem de referir-nos-hi perquè s'aproven estudis i edicions gestats dins l'Institut. La més atractiva per al nostre propòsit fou la «Biblioteca d'Autors Valencians», que naix sota la inspiració de Fuster i la finalitat de difondre entre els lectors cultes —estudiants, professors i públic format— obres imprescindibles de la història literària i cultural valenciana, raó

per la qual inclogué un ample ventall de textos presidits més per una voluntat didàctico-divulgativa que no filològica o crítica. Fins a 1984, es publicaren una desena de títols entre antologies, autors clàssics, articles extrets de la revista *Taula de Lletres Valencianes*, la crònica de l'historiador Pere Antoni Beuter, el dietari de l'eclesiàstic Pere Joan Porcar, les narracions del periodista Lluís Bernat, etc., curats tant per estudiosos veterans (Ricard Blasco, Vicent Escrivà, Josep Iborra, Francesc Pérez Moragón, Josep Piera, Eduard Verger) com novells (Ferran Garcia Oliver, Víctor Gómez Labrado, Enric Iborra) recentment llicenciats. Altres col·leccions amb estudis del nostre interès foren: 1) «Arxius i Documents» on hi ha els cinc volums de les actes dels «Nocturnos»; 2) «Descobrim el País Valencià» on s'inclouen *Passat, present i futur del teatre valencià* de Sirera, *Constantí Llombart* de Manuel Lloris i *Els poetes aràbigos-valencians* de Josep Piera; 3) «Estudis Universitaris» on apareix *El teatro en la Valencia de finales del XVIII* de Zabala; 4) «Fora de col·lecció» on figuren les *Contalles populars valencianes I* de Josep Bataller Calderón i *Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX* d'Antoni Ferrando; i 5) «Politécnica» on consta el volum: *Tirant lo Blanch. Evolució i revolta en la novel·la de cavalleries* de Rafael Beltran Llavador.

També en aquesta etapa es viu un període de creixença. En un escrit anterior vaig definir-la com a «temps d'impuls» en referència a la Institució, però també, és clar, a l'Institut. El decaïment d'aquest últim durant les dècades del seixanta i setanta es compensa ara amb l'organització de noves recerques, la incorporació de nous col·laboradors, un finançament més apropiat i la represa de la RVF després d'anys d'inactivitat. En relació amb aquesta el 1981 s'edita el número 4 del tom VII, en substitució d'un anterior que no va estampar-se, es proposa la reimpressió dels fascicles 2-4 del tom II, atés que la major part del tiratge i de les separates impreses fou destruït per la riuada del 1957, i cap al 1983 es promou, bé que infructuosament, la possibilitat de reactivar-la amb el títol de *Nueva Revista Valenciana de Filologia*.



## 2. *Revista Valenciana de Filologia* (1951-1981)

La RVF fou, dèiem, l'empresa més continuada i de major projecció de l'ILEF. En fou director Arturo Zabala, que va reclamar la protecció del CSIC i amb aquesta finalitat notificà als dirigents la intenció de llançar periòdicament una publicació on veren la llum els estudis de literatura i filologia basats en temes autòctons, d'investigadors locals o importats, sempre que s'ajustessen als criteris de màxima validesa i professionalitat. Demanava alhora la concessió d'una assignació anual de paper de 70x100, plegat en quart per a imprimir a la revista, en quaderns trimestrals d'unes 160 pàgines amb un tiratge de 800 exemplars en paper edició sense setinar del pes corrent a l'igual que les altres publicacions del Consejo. Els models a seguir serien els *Estudis Romànics* amb què compartiria característiques comunes i la *Revista de Filologia Española*, represa el 1947, amb què volia equiparar-se en solvència i rigorositat.

La RVF va nàixer amb el propòsit d'aprofundir en el coneixement de la llengua i la història literària dels valencians i per situar la filologia local en un primer pla de l'activitat científica espanyola. Inclouïa dins el seu abast autors valencians en valencià, autors valencians en castellà o en qualsevulla altra llengua i autors no valencians amb obra valenciana. Aquest criteri de limitació territorial havia de prevaler per una simple qüestió d'eficiència i d'adequació a l'àmbit geogràfic d'interés de la mateixa publicació. O en paraules del director, per «ahondar y resolver con más precisión y acierto en los problemas relativos a la lengua, la literatura y los temas que son propios de su natural residencia». Ja hem insistit que la IAM i els instituts incardinats foren concebuts a partir del paràmetre indefugible de la valencianitat, en el benentés però que no es tractava de cap localisme estret ja que el País Valencià, indicava Zabala, no és una entitat aïllada sinó connectada amb països del mateix entorn històric: Catalunya, les Illes, Aragó, i per extensió amb «la gran comunidad hispánica peninsular con lazos no estrictamente políticos sino universalmente humanos» (1951:8).

Va comptar amb la participació dels filòlegs i historiadors de l'ILEF i de tots els qui volguessen col·laborar-hi amb temàtiques adients als fins de la publicació, és a dir, vinculades a la cultura literària i filològica del país, sempre dins

l'exigència de màxima serietat crítica. En aquest sentit, els objectius de territorialitat i qualitat foren esperonats al llarg de la seua trajectòria. Publicà textos en català, castellà, s'obrí a la possibilitat d'incloure'n en altres llengües peninsulars; estava exempta del tràmit de censura perquè cap organisme lligat al CISC no hi restava obligat i, tot i les millors intencions, no sempre fou puntual. Havia d'aparèixer en quaderns trimestrals, reunits en un sol tom d'unes quatre-centes pàgines, tanmateix prou números, fos per la dilació en el lliurament de materials, fos per dificultats econòmiques, fos pel volum de treball de la Impremta provincial, el fet és que s'hi produïren irregularitats en l'ordre d'edició, l'agrupació de fascicles, l'annualitat en l'aparició i dos almenys es dormiren als calaixos, si bé alguns dels articles d'aquests inèdits foren lliurats als autors com a separates.<sup>17</sup> L'àmbit de distribució s'estenia per les mateixes àrees de les publicacions del CSIC, és a dir, l'espai peninsular i països europeus i hispanoamericans.

En eixir el tom I (1951), Zabala no pogué estar-se de subratllar-ne la notorietat que obtingué: «Las valiosas colaboraciones —deia—, los numerosos intercambios y los elogios de directores de acreditadas revistas europeas y americanas, reafirman el éxito nacional e internacional de la *Revista Valenciana de Filología*». No sols rebé elogis, també peticions d'intercanvi, de subscripció i oferiments de col·laboració de figures notables de la Filologia catalana i hispànica. Aquest primer tom conté una taula de matèries diverses i la participació tant d'estudiosos valencians i catalans com espanyols. Entre els primers Francesc Almela Vives, Josep M. de Casacuberta, Josep Giner, Lluís Guarner, Carola Reig Salvá, Martí de Riquer, Josep Romeu Figueras, Alberto Sánchez

---

17 Els fascicles al·ludits són el 2-4 del tom II (1952) i el 4 del tom VII (1963-66). El contingut del primer, segons el *Catálogo de Publicaciones* de 1978, és aquest: «La *Vida de Boecio* de Francisco de Moncada» de Samuel Gili Gaya, «Algunas consideraciones sobre los valencianos pre-romanos» de Domènec Fletcher, «La diptongación en el mozárabe levantino» d'Ernesto Veres d'Ocón i «Representaciones teatrales en Valencia durante el siglo XVIII (1761-1779)» d'Arturo Zabala. I el sumari del segon: «L'antiga impremta valenciana», de Pere Bohigas; «El teatro en Valencia durante la última década del siglo XVIII», de Zabala; «Representaciones teatrales de la primera mitad del 700, en Valencia», de Francis Sureda; i «Peirona March, la hermana de Ausias», de Rafael Ferreres. En tots dos casos, al catàleg suara esmentat consta l'anotació «(En prensa)», és a dir, en fase d'impressió, però finalment no aparegueren.

Sánchez, Manuel Sanchis Guarner, Antonio Tormo<sup>18</sup> i Ernesto Veres d'Ocón. I entre els segons Dámaso Alonso, Manuel Garcia Blanco, Maria Goyri de Menéndez Pidal i Francisco Maldonado de Guevara. Cadascun d'ells va abordar-hi temes de la seua competència: poetes i narradors de l'època medieval, les mencions de Miguel d'Unamuno a la poètica de V. Wenceslau Querol, la fixació de les fonts narratives de Blasco Ibáñez, les normes de transcripció fonètica per a la revista, la toponímia aràbig-valentina, etc.

En volums posteriors, va anar afegint-s'hi un nodrit estol d'investigadors, entre els quals (cite per ordre alfabètic): Lluís Alpera, Joan Amades, Antoni Badia i Margarit, Pío Beltrán, Pere Bohigas, Germà Colón, Fermí Cortés, G. Diago Nebot, Miquel Dolç, Ramon Esquer Torres, Antoni Ferrando, Rafael Ferreres, Vicent Ferris Garcia, Domènec Fletcher Valls, Joan Fuster, Samuel Gili Gaya, Eduard Julià Martínez, Lluís Granell, Lluís Guarner, Rosalía Guilleumas, Josep Gulsoy, Dolly Lucero de Padrón, José Martínez Ortiz, Francesc Masclans i Girves, Manuel Mata López, Julio Pallí Bonet, Geoffrey Ribbans, Mateu Rodrigo Lizondo, Antonio Rodríguez Moñino, Julio Rodríguez-Puértolas, Carlos Rojas Vila, Francisco Sánchez-Castañer, Francis Sureda, John E. Varey, David J. Viera i Jill R. Webster. Zabala volgué fins i tot aprofitar l'estada de Sanchis Guarner a Nova York per ampliar el planter de col·laboradors amb personalitats de l'exili exterior.<sup>19</sup> En aquest sentit, en carta de 7 de desembre de 1950 li encomana recollir originals per a la revista: «Nos conviene ampliar mucho —escriu— el radio de nuestros colaboradores, para cumplir mi propósito de interesar al mayor número de estudiosos en temas valencianos». L'1 de gener del 1951, Sanchis Guarner responia que havia fet gestions amb Amado Alonso, Américo Castro i Navarro Tomás, però cap d'ells no havia accedit a figurar en publicacions espanyoles de l'interior. Al marge d'això, el diari *Las Provincias* (13-III-1951) llançava les campanes al vol per l'eixida d'una publicació que estimava culturalment dignificadora i d'un interès inqüestionable, la qual

---

18 Féu funcions de secretari fins al 1952, a partir de 1959 va ocupar-se'n Rafael Ferreres.

19 Veg. la nota 9.

a juzgar por este número inicial va a mantener un rango intelectual y un decoro en la labor de investigación y desarrollo de los temas a su alcance, digno del alto mecenazgo provincial que lo impulsa y digno de las cosas de Valencia tan a menudo manoseadas con irresponsable frivolidad cuando no con irreverencia barata, desabrochada y atrevida.

A partir del número 2 s'ampliaren les dues seccions inicials: «Artículos» i «Notas bibliográficas», amb una tercera: «Crónica del Instituto», destinada a informar dels projectes i activitats intel·lectuals realitzades pels membres de l'ILEF, va encabir-hi també obituaris i notícies referides a esdeveniments de caràcter acadèmic. Mitjançant dites gasetilles sabem que no volgueren limitar-se a la publicació d'inèdits aspiraven a reeditar obres exhaurides o de difícil adquisició, les quals mereixien ser rescatades pel seu interès, raresa o vigència com la monografia d'Henri Mérimée: *Spectacles et comédiens a Valencia (1580-1630)*, traduïda al castellà per Luís Grandía. La inclusió de ressenyes fou un altre dels mèrits de la revista en la mesura que l'homologava amb altres d'equivalents i facilitava als lectors una orientació bibliogràfica i crítica profitosa. Ocuparen un espai no gens desdenyable, s'imprimiren amb un cos de lletra més menut, foren redactades per col·laboradors de l'ILEF, n'aparegueren de l'ordre de tres o quatre per número i presentaven una utilitat extraordinària per als estudiosos. Només cal fixar-se en la reputació dels qui les signaren: Miquel Dolç, Rafael Ferreres, Josep Giner, Lluís Guarner, Geoffrey Ribbans, Martí de Riquer, Josep Romeu Figueras i Sanchis Guarner. L'única objecció és que bastants foren escrites en castellà, fins i tot les que tractaven de revistes i monografies catalanes analitzades normalment per autors d'aquest parlar, els quals paradoxalment ja havien fet ús de la llengua pròpia als articles. Com a nota curiosa, cal destacar l'abundor de recensions sobre obres i autors vinculats a la filologia catalana, entre els quals Riquer, Gabriel Turell, Badia i Margarit, Nicolau Primitiu, Marià Bassols de Climent, Joan Triadú, Sanchis Guarner, Francesc Masclans Girves, Carles Riba, Pere Bohigas, Manuel de Montoliu i Francesc de B. Moll.

Al tom II (1952) s'incorporen Badia i Margarit i Germà Colón en el camp de la filologia catalana i Rafael Ferreres, deixeble de Dámaso Alonso, en l'espai

nyola. El primer insisteix en la rendibilitat i valor documental de l'*Atles Lingüístic de Catalunya* (ALCat), tot i trobar-se incomplet, per a la història de la llengua i la dialectologia catalanes com ho demostra el seu treball dedicat al problema de la sibilant sonora -s procedent de -d, -ce, -ci i del grup *ty* llatins. Colón, que analitza la frontera lingüística marcada per l'eliminació de la -r etimològica en la major part del domini lingüístic català (fenomen observat en localitats castel·lenques septentrionals i textos literaris antics), es demana la raó d'ésser d'aquesta erradicació i per què s'ha conservat en altres zones valencianes. Hi ha encara una tercera aportació dels suecans Fermí Cortés i Lluís Granell, autors d'un vocabulari de més de quatre-centes paraules i expressions recollides a la zona arrossera de la Ribera del Xúquer. De Rafael Ferreres s'inclou un assaig referent a les característiques de la novel·la pastoril espanyola i a les qualitats literàries de la *Diana enamorada* (1564), del valencià Gaspar Gil Polo.

És clar que els temes lingüístics van ocupar un espai important. Endemés dels treballs indicats, se'n publicaren de Sanchis Guarner, Colón, Giner, del fill turco-canadenc Joseph Gulsoy i de joves lingüistes i historiadors valencians. De tots, Sanchis Guarner en fou el més prolífic i és qui va assumir un paper essencial. Es troba no sols en la majoria dels quaderns,<sup>20</sup> sinó que va adaptar l'alfabet fonètic emprat a la revista a partir d'una simplificació del sistema de

---

20 Ell, ensems amb Riquer i Ferreres foren els col·laboradors amb més freqüència d'aparicions. Riquer va tenir l'honor d'obrir el primer número amb un meticolós estudi sobre l'obra santjordiana, seguit d'un article posterior i quatre ressenyes almenys alhora que llibres seus com *Examen lingüístico del Libro dels feyts d'Armes de Catalunya de Bernat Boades* foren objecte de comentari per Josep Giner. Sanchis Guarner apareix en cinc dels set toms publicats, d'ell poden recomptar-s'hi fins a dèsset col·laboracions (huit separades i nou recensions, amb les quals havia confegit un volum relligat sota el títol d'*Estudis de filologia valenciana* de cara probablement a una futura publicació. Aquest recull degué ser un dels seus projectes destinat a la «Biblioteca de Filologia» de l'ILEF; inclou òbviament els títols més representatius: «De toponímia aràbiga-valenciana», «El léxico mariner mediterráneo», «Dictados tópicos de las comarcas de Dénia, Pego i La Marina», «La lengua de Ausiàs March», «Identificació de nous fragments de la Bíblia valenciana», «La elaboración manual del cáñamo en la Vall d'Uixó» i d'altres. Finalment, Ferreres és autor de quatre articles i sis recensions. Féu aportacions a la biografia i l'obra dramàtica i poètica de Juan Fernández de Heredia, un dels escriptors del cercle literari de la cort de Germana de Foix; escrigué sobre les dues estades del dramaturg espanyol Leandro Fernández de Moratín al País Valencià evacuat a la ciutat amb les tropes del rei Josep I Bonaparte; també sobre les vinculacions amb València del musicòleg Francisco Asenjo Barbieri i la seua correspondència amb el bibliòfil Jose Serrano Morales i amb el bidell primer de la Universitat de València José Gregorio Fuster, fill del bibliògraf Just Pastor Fuster.

transcripció del seu mestre, el lingüista manxec Navarro Tomás, va aconseguir la col·laboració de filòlegs catalans, degué fer de corrector d'originals i va ser amb tota seguretat qui va definir la línia editorial de la «Biblioteca de Filologia». El castellanenc, Germà Colón, hi és present amb altres dues aportacions: una sobre la etimologia de la paraula *calbot* i una darrera en què esmena una errada del *Diccionari Català-Valencià-Balear* segons la qual la paraula catalana *artesa* deriva de la castellana *artesano*, de fet és un mot d'origen italià: *artigiano*, que penetra en el castellà a través de la via intermèdia «del català de València». Gulsoy hi apareix amb dos escrits: el primer presenta i reproduïx la correspondència «filològica» d'un advocat anònim «senyor E»<sup>21</sup> amb el lexicògraf M. Joaquim Sanelo, mentre que examina, en el segon, la tradició lexicogràfica valenciana. Giner no hi figura com a autor de cap article, sí que hi apareix en canvi com a censor d'obres de Riquer i Marià Bassols de Climent. Alpera va estrenar-se amb un treball sobre l'aportació dels juristes a la lexicografia catalana, Vicent Ferris amb un escrit sobre les construccions sintàctiques de gerundi i participi, emprades al *Tirant*, Mateu Rodrigo reporta documents inèdits al voltant del quadre genealògic de la família d'Ausiàs March i Antoni Ferrando hi apareix amb un estudi sobre tres poesies valencianes anònimes de 1543 (una de les quals bilingüe) d'escàs interès estètic, no així com a documents de caràcter històrico-lingüístic sobre el tema de la «malmonjada», és a dir, la donzella no vocacional forçada a professar en convents. Una dada a tenir en compte, en complement d'aquesta temàtica, addueix la resistència de les dones aristòcrates a l'ús del castellà.

Altres treballs d'interès foren: «El monosilabismo valenciano», «Un sermón valenciano del siglo XVII» d'Almela Vives i «Huellas de la asimilación solar en los arabismos del catalán-valenciano» de Veres d'Ocón. En el primer, l'autor es fa ressò de la profusió de composicions poètiques valencianes basades en veus monosíl·labes; en el segon transcriu fragments d'un sermó predicat pel Dr. Gaspar Blai Arbuxec a la Seu de València el 9 d'octubre de 1966, atesa la

21 Sobre la identitat d'aquest personatge veg. Sanchis Guarner (2001: 93) i Simbor (1980: 25).

seua qualitat literària, el caire testimonial referit a l'admiració professada pels valencians a Jaume I i la seua espasa i com a exemple de prosa vernacular durant el període de la «Decadència». D'altra part, Veres d'Ocón es planteja un seguiment de les empremtes deixades per les anomenades «lletres solars» àrabs i llur assimilació en els arabismes del català.

La majoria dels números presenten un caràcter miscel·lani, no així els números 2-4 del tom IV (1954) i l'1 del tom VI (1959-62). El primer és dedicat a sant Vicent per tal com s'apropava la celebració del cinqué centenari de la canonització del dominic. El segon recull part de les conferències pronunciades als actes commemoratius del cinqué centenari de la mort d'Ausiàs March. El monogràfic sobre el sant inclou una narració vicentina escoltada de menuda per la investigadora Maria Goyri; un aplec de llegendes, miracles, tradicions i profecies al voltant del predicador reunides per l'etnòleg català Joan Amades; un catàleg amb 176 entrades referides a miracles vicentins de l'historiador José Martínez Ortiz; i un interessant i documentat assaig de Joan Fuster en què analitza els components de la predicació del sant, l'estil i mètodes expositius que el caracteritzen, les temàtiques que reporta, les opinions connaturals a la seua ideologia, les fonts i les lectures en què basa la seua peroració, les particularitats lingüístiques dels sermons i la commoció que produïa en l'auditori la seua veu, el to emprat, l'expressió gestual.

El segon d'aquests monogràfics, inclou articles d'erudits eminents sobre l'autor dels *Cants d'Amor*. El primer: «Metafísica y retòrica en la obra de Ausiàs March», de Pere Bohigas, analitza l'actitud personal del poeta envers el tema amorós. El segon: «*Ausiàs March, poeta mediterrani*», de Miquel Dolç, es fixa en tres de les influències detectades en la producció del nostre autor, totes les quals sorgides dins la Mediterrània occidental donen peu al títol. Es refereix a la pervivència de tècniques i termes trobadorescos, als plantejaments de la pedagogia escolàstica i a les similituds i discrepàncies amb els poetes italians Dante i Petrarca. Al tercer: «Ausiàs March, el ben enamorat», Joan Fuster es pregunta si la poètica marquiana parteix de plantejaments biogràfics o és pura ficció literària; altres temes tractats per l'assagista suecà són la pruija del poeta per explicar la seua vida amorosa, l'afany d'adoctrinament, el

patetisme religiós, el desencís carnal. El darrer: «La lengua de Ausiàs March», de Sanchis Guarner, explica per què opta definitivament per la seua llengua natural, tot i que encara són detectables reminiscències provençalitzants, al costat d'arcaïsmes. Altres qüestions estudiades pel filòleg són l'adjectivació marquiàna, generalment epíteta, els cultismes, la creativitat lèxica, les personificacions, el joisme.

Nogensmenys, no foren el sant patró valencià i el gran poeta gandienc els únics autors clàssics medievals estudiats. Hi ha treballs sobre els «Stramps» i «Midons» de Jordi de Sant Jordi i sobre les composicions trobadoresques de Pere el Gran, de Martí de Riquer; sobre el contrast de pensament entre Jaume Roig i Isabel de Villena, de Joan Fuster; sobre els paral·lelismes biogràfics i ideològics entre dos escriptors franciscans de renom: el gironí Francesc Eiximenis i el burgalés Iñigo de Mendoza, de Julio Rodríguez-Puértolas; sobre una interpretació del *Tirant lo Blanc* com a novel·la precursora de la modernitat, de Dámaso Alonso; sobre els dos fulls manuscrits trobats pel bibliògraf Felix Torres Amat, que Pere Bohigas identifica com a pertanyents a la Bíblia traduïda per Bonifaci Ferrer, sobre les tremebundes opinions d'Eiximenis referides a les «classes inferiors», fonamentalment camperols, esclaus, captaires i criats, de la catalanòfila anglesa Jill Rosemary Webster. I si passem a èpoques posteriors en trobarem sobre els diàlegs en valencià a l'obra *El Cortesano*, de Lluís del Milà, amb què s'expressen patges, bufons, criats i esporàdicament algun personatge burgés de la cort de Germana de Foix, de Josep Romeu i Figueras; sobre la més que notable biblioteca de Joan Bonllavi, català del segle XVI, membre de l'escola lul·lista de València i primer editor del *Blanquerna*, imprés el 1521 a la nostra ciutat, de Rosalia Guilleumas; sobre les relacions literàries entre Jacint Verdaguer i Constantí Llombart i la traducció al castellà, parcialment inèdita, del poema *Canigó*, de Josep M. de Casacuberta; i dels hispanistes anglesos John Earl Valey i Geoffrey Ribbans sobre els espectacles de titelles a València entre 1582 i 1786, del primer, i sobre els comentaris del begissà Antonio Ponz Piquer al·lusius als llibres de viatges de visitants europeus escrits abans de 1875, en alguns dels quals s'inclouen referències no sempre favorables a València i els valencians, del segon.



Ja es veu que el paper de la RVF fou d'una importància cabdal per a la ciència filològica valenciana en la mesura que va proporcionar als filòlegs nadius, de l'estat i estrangers l'ocasió de difondre'n llurs treballs i als estudiosos del ram l'oportunitat d'obtenir coneixements especialitzats en uns moments històrics excepcionals i en un camp summament necessitat de conreu i atenció. La RVF va tenir una trajectòria intermitent de 30 anys (1951-1981), al cap dels quals va extingir-se per raons de caràcter pressupostari ja que la Diputació se n'havia desentès i calgué cercar d'altres mecenatges, concretament de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de València. Així mateix, perquè el buit existent en el camp dels estudis filològics ja estava cobert o en vies de solució amb la creació el 1976 del Departament de Lingüística Valenciana a l'Estudi General valencià i la publicació dels *Cuadernos de Filología* (1979) del Departament d'espanyol en aquesta mateixa universitat. El 1951, data d'aparició del primer tom, era absolutament justificable la seua presència ja que era l'únic paper d'alta cultura on podien publicar-se treballs d'aquelles disciplines filològiques que a València «aluden o se referen». En 1981, Sanchis Guarner, un dels col·laboradors més persistents, volgué designar amb aquesta mateixa capçalera la futura revista del Departament valencià de Lingüística, no fou possible, però, degut al seu traspàs.

Ben mirat, la RVF féu un important paper de suplència. En uns moments d'extrema penúria, amb una universitat girada d'esquena al coneixement de la llengua i la literatura vernacles i sense cap editorial específica, va deixar ben clar que les temàtiques abordades presentaven un interès científic i acadèmic extraordinari, que la llengua, els parlars i la producció literària dels valencians constituïen una mina inesgotable d'estudi i que eren factibles i totalment exportables uns estudis lingüístics i literaris d'alçada a partir de referències locals. A banda d'això, degué ser una de les primeres publicacions periòdiques especialitzades en filologia de l'estat; ben cert que la catalana *Estudis Romànics* i la *Revista de Filologia Española* l'havien precedit, però eren publicacions d'abast més general. En qualsevol cas, aquesta va posar damunt la taula el cabdal immens de temes possibles d'estudi, va demostrar que els estudis de filologia valenciana eren profitosos, que interessaven fora de les nostres fronteres i

va poder comprovar-se, com ja havia manifestat Menéndez Pidal (1949: 9-10), que el territori valencià era una font d'enorme potencialitat. En l'aspecte cultural, advertia el filòleg, «no hay porción de España que, [...], se iguale a Valencia en ofrecer un interés tan vario, tan alto y tan sostenido en todas las épocas de una larga historia a través de los milenios»; en el filològic «Valencia es clave resolutoria en muchos problemas que la cultura peninsular suscita, y lo es particularmente en los muy complejos problemas lingüísticos»; i en el literari, no ha d'oblidar-se que «Valencia [va] ser el foco de más brillante actividad en la gran época de la literatura catalana». Zabala s'havia expressat, en termes idèntics en al·ludir «la rica temàtica valenciana» (1981: 311).

El 1981 en tancar-se la primera època, el director inclogué una nota de comiat, on remarcava la coherència de la revista, fidel a les declaracions programàtiques de tres dècades enrere, i la transcendència intel·lectual assolida més enllà dels límits locals, en sectors espanyols i internacionals. Trenta anys després, en 2011, tingué lloc un primer intent de recuperació de la capçalera si bé com a subtítol de la revista *Aula de Lletres Valencianes*, dirigida pel filòleg Abelard Saragossà. Més tard, en el primer trimestre del 2017, es notificava a la premsa que la RVF iniciava una nova etapa sota la direcció de l'estudiós Josep V. Escartí i aquest mateix any aparegué el primer dels set volums publicats fins ara.

### Bibliografia

- ALONSO, Vicent (1999): Joan Fuster, *Correspondència*, 3. Ernest Martínez Ferrando. València: Càtedra Joan Fuster (Universitat de València)/Tres i Quatre.
- CARRASCO, Biel (1997): «Entrevista Arturo Zabala», *Posdata, Levante-EMV* (València 5-XII).
- CORTÉS CARRERES, Santi (1995): *València sota el règim franquista*. València-Barcelona: Institut de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2002): *Manuel Sanchis Guarner (1911-1981). Una vida per al diàleg*. València-Barcelona: Institut de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2006): «Sanchis Guarner i l'Atlas Lingüístico de la Península Ibérica durant la postguerra», *Manuel Sanchis Guarner. Un humanista valencià del segle XX* (S. Cortés i V. J. Escartí, ed.) València: AVL.

- (2009): *La historia interna del Atlas Lingüístico de la Península Ibérica. Correspondencia (1910-1976)*. València: PUV.
- (2018): «La Institució Alfons el Magnànim (IAM) i la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació (IVEI). Una aproximació històrica (1947/1948-2015)», dins *El Magnànim: setanta anys de cultura valenciana* (Gustau Muñoz, ed.). València: Institució Alfons el Magnànim/Centre Valencià d'Estudis i Investigació.
- FERRANDO, Antoni (2001 [1a ed. 1963]): «Presentació» a Manuel Sanchis Guarner: *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII*. València: PUV.
- FERRER, Josep i Pujadas, Joan (1993): *Epistolari Joan Fuster-Vicenç Riera Llorca*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- FURIÓ, Antoni (2022): «Joan Fuster, la Institució Alfons el Magnànim, la *Revista Valenciana de Filologia*, la IVEI i el projecte d'una *Història literària del País Valencià*», RVF, VI (segona època). València: Institució Alfons el Magnànim/Centre Valencià d'Estudis i Investigació.
- GABARDA Cebellán, Vicent (1997): *Institución Alfonso el Magnánimo-Institución Valenciana d'Estudis i Investigació (1947-1997)*. València: Edicions Alfons el Magnànim/IVEI. Diputació de València/Generalitat Valenciana.
- HAUF, Albert G. (1995): «Institut de Literatura i Filologia», *IVEI. Memòria d'investigacions 1980-1994*. València: IVEI/Generalitat Valenciana/Diputació Provincial de València.
- LÓPEZ QUILES, Antoni (1988): «*L'imbroglío* editorial valencià», *L'Espill*, 27 (novembre). València: Eliseu Climent, ed.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1949): «Prólogo» a Manuel Sanchis Guarner: *Introducción a la historia lingüística de Valencia*. Valencia: Institució Alfons el Magnànim.
- PUJADAS, J. (veg. Ferrer, J.)
- SANCHIS GUARNER (2001 [1a ed. 1963]): *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII*. València: PUV.
- SIMBOR, Vicent (1980): *Els orígens de la Renaixença valenciana*. València: Institut de Filologia Valenciana/Universitat de València.
- ZABALA, Arturo (1951): «[Paraules preliminars]», *Revista Valenciana de Filologia*, 1, tom I. València: ILEF/IAM.
- (1981): «Nota previa», *Revista Valenciana de Filologia*, 4, tom VII. València: ILEF/IAM.



RAFAEL ARMENGOL  
Sèrie A *Vicent Andrés Estellés*. Pimentó torrat (1985)  
Oli sobre llenç, 130 x 97 cm